

HILVERSOMS HISTORIE NADER BEKEKEN 6
ca. 1650 - ca. 1800 (algemeen)

door P.W. de Lange

Waren de veranderingen tijdens de vorige anderhalve eeuw niet onbelangrijk, in deze periode zijn ze nog veel ingrijpender geweest. Hilversum is toen namelijk een industriedorp geworden met een uitgesproken vroeg-kapitalistische structuur en tevens het economisch centrum van het Gooi en omgeving. Tegelijkertijd zijn de bronnen van zijn historie ruimer gaan vloeien, tot een ware uitbarsting in de z.g. Franse Tijd (1795 - 1813). Goldberg, de toenmalige agent (= minister) van Nationale Economie der Bataafse Republiek, die in 1800 het land afgereisd heeft om zich op de hoogte te stellen van de toestand van handel, nijverheid en scheepvaart, heeft in zijn journaal daarover onder meer geschreven:

"De fabrieken alhier bestaan uit vloerkledenfabrieken, tapijtfabrieken, katoenspinnerijen en weverijen, of fabrieken van zogenaamd wit Hilversums, drie blauwververijen, weverijen van boezelaars, rokkestreep en blauwstrepen, koehaarspinnerijen, wolspinnerijen, lakenweverijen, fabriek van elstkleden [?], één looierij, één hoedenmakerij, één korenmolen".

"De handel en scheepvaart bestaat in het aanvoeren uit Amersfoort en Laren van gesponnen wol en haar en in het afvoeren der fabrieksgoederen door de gehele republiek. De lakenfabrikeurs zenden hunne lakens naar Amsterdam om dezelfde te vollen, te pressen en op te maken. Men rekent het getal der weefstoelen in alle de fabrieken op omtrent 500. De weverijen hier zijn zo important, dat de benodigde wol en koehaar alhier niet kan gesponnen worden, zodat daar de fabrikeurs alleen voor hetgeen te Laren voor hunne fabrieken gesponnen wordt wekelijks wel f 300,-- wordt betaald, terwijl er wekelijks tweemaal van Amersfoort een zwaar geladen kar met gesponnen wol en haar alhier door de fabrikeurs wordt ontvangen".

Allereerst wil ik nu de aandacht vestigen op het feit, hoe de bordjes zijn verhangen. Vroeger werd hier op grote schaal in loon voor de Naardense weverijen gesponnen. Intussen is die industrie praktisch geheel te gronde gegaan. En wordt daar door wezen in loon voor de Hilversumse weverijen gesponnen. Wat overigens ook nog te Weesp geschiedde.

Die snelle en bijzonder sterke groei heeft mij weleens aanleiding gegeven Hilversum in die tijd de komeet van het Gooi te noemen. Een algemeen beeld leveren de cijfers van de bevolking. We beschikken daarvoor over de uitkomsten van twee volkstellingen, namelijk die van 1622 en 1795. De waarde daarvan, vooral van de eerste, is wel aangevochten, maar ze geven wel een zeer duidelijk beeld.

De bevolking van Hilversum
vergeleken met die van enkele andere plaatsen

	Hilversum	Naarden	Huizen	Laren
1622	1509	2529	1355	915
1795	3410	1809	1869	940
verschil	+ 1001	- 520	+ 514	+ 25
in %	+ 126	- 22	+ 38	+ 3

	Blaricum	Bussum	Amsterdam	Leiden
1622	715	334	104932	44745
1795	535	300	217024	30955
verschil	- 182	- 34	+ 112092	- 13790
in %	- 25	- 10	+ 107	- 31

In kort bestek geven deze cijfers een beeld van de toenmalige historie. Op de achtergrond enerzijds het - vooral in de zeventiende eeuw - krachtig gegroeide Amsterdam, anderzijds Leiden, dat zijn, grotendeels op export gerichte, textielindustrie had zien wegwijnen. (Daar had de vestiging van hugenoten met hun speciale vakkennis slechts een tijdelijke opleving gebracht.) Dit beeld spiegelt zich in het Gooi af. Hilversum, sterk door Amsterdam beïnvloed, met een nog iets hoger groeipercen- tage, tegenover Naarden, ook eens met een bloeiende

export-industrie, die nu vrijwel te loor gegaan is, met een daling van zijn bevolkingscijfer tot onder dat van Hilversum. Voor de groei van Huizen is mij de oorzaak niet bekend. Evenmin die van de achteruitgang van Blaricum en Bussum.

Maar Hilversum is ook kwalitatief sterk veranderd; in het bijzonder voor wat de beroepsstructuur betreft. Had die in 1650 nog een sterk agrarische inslag - bijna elk had wel een stukje land - in 19\811 blijkt die even gedifferentieerd te zijn als die van Naarden, ondanks dat het streekbestuur met alles wat daarmee samen gaat daar toen nog gevestigd was.

Dit alles hangt nauw samen met de opkomst van de plaatselijke textielindustrie, die - begonnen als loonwerk voor Amsterdamse kooplieden - zich mettertijd ontwikkeld had tot zelfstandige bedrijven, die in staat waren voor ons land nieuwe produkten te maken, waaronder sommige, die in het hele land bekend stonden als 'Hilversums'.

Een en ander zou niet mogelijk geweest zijn, als de Amsterdamse kooplieden, die in 1625 octrooi hadden gekregen tot ontginning van het gebied dat later 's Graveland zou heten, niet in het volgend jaar, per impliatie van dat octrooi, vergunning hadden aangevraagd en verkregen tot het doen graven van een vaart in de richting Hilversum, later de Gooise Vaart genoemd. Zij moeten daarbij de bedoeling gehad hebben het reservoir van hier aanwezige goedkope, met textielarbeid vertrouwd, arbeidskrachten te ontsluiten. De wereld werd zodoende voor Hilversum open gelegd en omgekeerd Hilversum voor de wereld.

Hier lijkt een beknopt overzicht van de tijdens deze periode beschikbaar gekomen historische bronnen op zijn plaats.

Al enkele tientallen jaren tevoren ving de reeks van het Naardens notarieel aan, dat voor Hilversum van belang geweest is. De Naardense notarissen waren destijds de enige in het Gooi.

Uit 1676 dateren dan de oudst-bewaarde doop-, trouw- en begraafregisters, die van de rooms-

katholieken, die destijds circa driekwart van de bevolking uitmaakten Kort na 1700 kwam ter zake echter een kink in de kabel als gevolg van het schisma van de oud-katholieken. Tot 1784, toen de rooms-katholieken hier weer een eigen kerk kregen, moet men hun gegevens in de registers van de omliggende staties (maar in hoofdzaak te Laren) zoeken. De gegevens van de gereformeerden beginnen eerst in 1766. Men heeft wel getracht de tijdens de grote brand van dat jaar verloren gegane gegevens te reconstrueren, maar die poging is zeer gedeeltelijk geslaagd en deels zijn de resultaten minder betrouwbaar.

Uit 1708 bezitten we de oudste - en enige gepubliceerde - lijst van erfgooiers. Een tweede, die van 1805, berust in het archief van Stad en Lande.

In 1719 beginnen de oudste stukken van het Hilversums notarieel. Er zijn hier al wel eerder notarissen geweest, maar van hen zijn slechts een paar akten bewaard gebleven. Na circa 1750 is het Hilversums notarieel echter onvolledig bewaard gebleven: ongetwijfeld door het verloren gaan van stukken. Na 1800 was Jan Jansz Perk IV de enige notaris ter plaatse en vele van zijn geloofsgenoten (waaronder zijn eigen schoonvader Hendrik de Blinde), die hem kwalijk namen dat hij na 1795 bleef deelnemen aan het dorpsbestuur, boycotten hem deswege. Het is nog niet duidelijk van wiens diensten zij toen gebruik gemaakt hebben In ieder geval gingen hierdoor vele gegevens verloren.

Een belangrijke bron vormen ook de verpandingskohieren van 1732 van huizen en landerijen, die tal van bijzonderheden per perceel bevatten, met name die van de huizen van het vorige kohier, dat van 1632, zijn alleen totalen bewaard. Hierbij sluiten min of meer aan de in 1735 beginnende, door de gemeente bijgehouden, verpandingsregisters, die tot in de zeventiger jaren lopen. Een volgend kohier, met andere nummers, is er voor de huizen geweest van 1809, dat tot circa 1830 is bijgehouden en dat voor een belangrijk deel gereconstrueerd kon worden uit een bewaard gebleven uitvoerige klapper.

Uit omstreeks dezelfde tijd dateert het potar-menboek, waarin naast tal van andere gegevens de jaarlijkse goedkeuring van de rekening voorkomt, getekend door schout en schepenen.

In 1750 verscheen dan in 'De Tegenwoordige Staat' ook een beschrijving van Hilversum; een weergave van de toenmalige stand van de kennis.

Met 1766 - na de brand - komen er dan allerlei stukken uit de gemeente-administratie bij, zoals het schepenen-archief (o.a. huwelijken, transpor-ten, testamenten), maar ook die van de impost op trouwen en begraven.

Even later ook een lidmatenboek van de gerefor-meerden.

Uit 1795 dateert het deel van Van Ollefe & Bakkers 'Stad- en dorpsbeschrijver', waarin Hilversum voorkomt. Deze beschrijving is veel uitvoeriger dan die in 'De Tegenwoordige Staat' en maakt de indruk door een ter zake kundige geschre-ven te zijn.

Uit dat jaar stamt ook de uitkomst van een volkstelling, die iets meer details bevat.

De talrijke bronnen van daarna op te sommen, zou mij hier te ver voeren.

OPROEP

Klederdrachten

Naar aanleiding van de Open Dag van de Stichting 'Tussen Vecht en Eem' op 24 mei 1986 werd het initiatief genomen tot het oprichten van een werkgroep, die zich bezighoudt met oude klederdrachten in het werkgebied van deze stichting, plus Soest en Hoogland. Indien er onder de lezers van 'Eigen Perk' mensen zijn die over gegevens beschik-ken over dit onderwerp, of die in de werkgroep willen meedoen om zulke gegevens, vooral natuurlijk wat betreft Hilversum, boven water te krijgen, dan is een telefoontje of briefje zeer welkom bij:

Alie Klap, Atelierweg 1a, Huizen, tel. 02153-10649, of Livia Lankreijer, Aartseveen 94, Eemnes, tel. 02153 - 89198.